

SIGITA LUKIENĖ

Kuršėnų kalendorių muziejus, 5400 Kuršėnai, Lietuva

KURŠĖNŲ KALENDORIŲ MUZIEJAUS KALENDORIŲ RINKINYS

Laurynas Ivinskis Kuršėnuose praleido paskutiniuosius gyvenimo metus, čia 1881 metais mirė ir yra palaidotas senosiose kapinėse. Tai iškili XIX amžiaus asmenybė: tautos švietėjas, kalbininkas, botanikas, vertėjas, žodyno sudarytojas, pirmųjų lietuviškų kalendorių autorius. Labiausiai šis žmogus buvo atsidavęs tautos švietimui. Tam buvo skirti ir jo sudarytieji kalendoriai. Baigęs vienuolių laikomą Kolainių (dabar Kelmės rajone) gimnaziją ir išlaikęs egzaminą mokytojo teisėms gauti, L. Ivinskis mokė vaikus dvaruose, dirbo pas Ilinčius prie Kuršėnų, Joniškėlyje (čia mokė būsimąją rašytoją G. Petkevičaitę-Bitę), Rietave, Šiauliuose, Mažeikių rajone.

Didesnę gyvenimo dalį L. Ivinskis praleido Rietave, kur kunigaikščio I. Oginskio remiamas parengė pirmąjį lietuvišką kalendorių 1846 metams. Taigi šiemet sukanka 150 metų nuo pirmojo lietuviško kalendoriaus išleidimo.

Tuometinėje Lietuvoje nebuvo nė vieno periodinio leidinio. Jį atstojo kalendoriai, greitai tapę ūkininkavimo, šeiminkavimo, veterinarijos, agronomijos, astronomijos, gydymo vadovėliais. L. Ivinskis, kalendoriuose pateikdamas daug praktiškų patarimų, siekė mokyti, šviesti tautą, suteikti valstiečiui būtiniausių žinių. Vėliau į kalendorius įdėti grožinės literatūros kūrinėliai tapo maloniais laisvalaikio skaitymais. Uždraudus lietuvišką spaudą, L. Ivinskis rūpinosi, kad būtų leidžiama spausdinti lietuviškus kalendorius rusiškais rašmenimis. Kuršėniškiai turi duomenų, kad spaudos draudimo metais, gyvendamas Kuršėnuose, L. Ivinskis savo namuose slėpė lietuvišką spaudą.

Kuršėnų miesto Pavėnčių vidurinės mokyklos (buvusi 3-oji vidurinė mokykla) kraštotyrininkai 1980 metais, rengdamiesi L. Ivinskio 170-ųjų gimimo metinių minėjimui, mąstė, kaip pagerbti šio šviesuolio atminimą. Nutarta pradėti rinkti kalendorius. Juk visi dabartiniai kalendoriai – tai be galo kilnaus ir tauraus L. Ivinskio pradėto darbo tąsa. Kalendorius šios mokyklos kraštotyrininkai renka ir dabar. Rinkinyje yra 820 kalendorių. Artimiausias kraštotyrininkų tikslas – muziejaus įkūrimas. Muziejus turėtų atverti duris lankytojams šių metų gruodžio mėnesį.

Būsimasis muziejus – tai geriausias kalendorių tėvo atminimo pagerbimas.

Taigi kalendoriai renkami jau 16 metų. Pirmąjį kalendorių kolekcijai padovanojo šios mokyklos mokytojas A. Bukys. Jo mokinių piešinius, drauge su kitų respublikos mokyklų moksleivių darbais į Kuboje vykusį Jaunimo ir studentų festivalį buvo nuvežusi dailininkė E. Jurgelionienė. Ji ir parvežė mūsų mažiems

piešėjams tą kalendorių. Paskui mokiniai patikrino savo tėvų ir senelių namų palėpes, kur dar slėpėsi nemažai senųjų kalendorių. Gaila, kad nepavyko aptikti nė vieno L. Ivinskio kalendoriaus. Vėliau apie rinkinį sužinojo kiti mokiniai ir mokytojai, miesto visuomenė. Kalendoriai pradėjo plaukte plaukti į mokyklą. Kraštotyrininkai nuolat rengė kalendorių parodas, kurias lankydami žmonės dovanavo vis naujus ir naujus kalendorius. Kuršėnuose gyvenanti mokytoja pensininkė E. Fokaitė turėjo sukaupusi nemažai kalendorių, kuriuos jai buvo atsiuntę kitų šalių anglų kalbos mokytojai. Šie kalendoriai irgi pateko į mūsų rinkinį.

Moksleiviai organizavo keletą ekspedicijų į aplinkinius kaimus kalendoriams rinkti. Taigi kolekcija vis gausėjo. Apie kuršėniškių kraštotyrininkų pagalbą ne kartą rašė šalies spauda. Pasirodžius straipsniams spaudoje, į mokyklą pradėjo keliauti siuntinukai su kalendoriais iš visai nepažįstamų žmonių. Naujausius kalendorius stengiamasi nusipirkti. Kasmet yra rengiamos tų metų kalendorių peržiūros. Akcinė bendrovė "Pavenčių cukrus" 1990 metais įsteigė kasmetinę L. Ivinskio premiją geriausio metų kalendoriaus sudarytojui. Šios įmonės atstovai dalyvauja kalendorių peržiūrose ir sprendžia, kuris kalendorius geriausias ir kas vertas premijos. L. Ivinskio premijos jau įteiktos šešioms autoriams. Nutarta, kas taps laureatu šiemet. Geriausiais kalendoriais pripažinti:

1990 metais – "Kaimo metai" ("Valstiečių laikraščio" priedas), sudarė Antanas Naujokaitis;

1991 metais – "Šeimos kalendorius", sudarė "Šeimos" žurnalo vyr. redaktorius Albinas Jarusevičius;

1992 metais – "Šiaulių krašto kalendorius", sudarė autorių grupė, kuriai vadovavo Vytautas Kirkutis;

1993 metais – "Kalendorius visiems" ("Sąsakaitybos" priedas), sudarė Dangirutė Giedraitienė;

1994 metais – "Valstiečių kalendorius" ("Valstiečių laikraščio" priedas), sudarė Leonas Jurša;

1995 metais – "Namų kalendorius", sudarė Vanda Lipskienė;

1996 metais – Kalendorius "Seneliams, tėvams, vaikams" (dienraščio "Šiaulių kraštas" priedas), sudarė Vytautas Kirkutis.

Kalendoriai yra labai įvairaus turinio ir formos. Užsienietiški kalendoriai spalvingesni, juose mažiau rašytinės informacijos, dažniausiai apsiribojama nuotraukomis. Šių kalendorių paskirtis – reklama. Lietuviški turi didesnę pažintinę, o kartais ir auklėjamąją vertę. Dauguma lietuviškųjų kalendorių tęsia L. Ivinskio tradicijas – juose gausu naudingų patarimų, būtiniausios informacijos, įdomių laisvalaikio skaitinių. Dauguma užsienietišku – sieniniai, kas mėnesį perverčiamais ar plėšiamais lapais, o lietuviški – dažniausiai knygos: nuo mažytės užrašų knygtės iki didelio albumo.

Vos tik pradėję rinkti kalendorius kraštotyrininkai juos ėmė inventorinti, klasifikuoti. Mūsų rinkinį galima suskirstyti į tokius skyrius:

- 1) kalendoriai-periodinių leidinių priedai,
- 2) specialistų kalendoriai,
- 3) kalendoriai-užrašų knygtės,
- 4) reklaminiai plakatai,
- 5) informaciniai kalendoriai,
- 6) kalendoriai-kortelės,
- 7) universalūs kalendoriai.

Kaip prenumeruojamo leidinio priedą skaitytojai gauna “Valstiečių kalendorių”, iki 1993 m. “Kaimo metus” – “Valstiečių laikraščio”; “Šiaulių krašto kalendorių”, kalendorių “Seneliams, tėvams ir vaikams” – dienraščio “Šiaulių kraštas”; “Mūsų kalendorių” – “Ūkininko patarėjo” ir kt.

Specialistų kalendoriai skirti įvairių profesijų žmonėms – tai mokytojo, sodininko, gaisrininko, vairuotojo, gydytojo, miškininko kalendoriai.

Kalendoriuose–užrašų knygtėse apsiribojama mažu informacijos kiekiu, dažniausiai pateikiami pašto indeksai, miestų telefonų kodai. Užtat paliekama daug vietos kasdieniniams užrašams, adresams, telefonams. Reklaminiuose plakatuose taip pat mažai informacijos: dažniausiai tai miesto vaizdas, reklamuojama prekė ir kt. Kalendoriai-kortelės dėl mažo formato visai neteikia informacijos. Kadangi jie leidžiami serijomis, tai, tik visą seriją įsigijus, galima pajusti, ko siekiama šiuo kalendoriumi, kad ir jis turi tam tikros pažintinės reikšmės (pvz., serijos “Lietuvos žuvis”, “Senoviniai laikrodžiai”, “Lietuvos miestai” ir kt.). Gausybė tokių kalendorėlių pasipila prasidėjus priešrinkiminei agitacijai. Informaciniuose kalendoriuose esti tik būtinausia informacija. Pavyzdžiui, “Šiaulių kalendorius” pateikia žinias apie miesto gyventojų skaičių, gatvių planą, telefonus, būtiniausias įstaigas. Universaliais kalendoriais galima vadinti sieninius plėšiamus, “Namų” kalendorių, “Šeimos” ir kt.

Teminiu požiūriu apžvelgti mūsų rinkinio kalendorius labai sunku. Juose atsispindi visas mūsų gyvenimas, mus supantis pasaulis: gyvoji ir negyvoji gamta, papročiai ir tradicijos, valgiai, drabužiai, menas, literatūra, transporto priemonės, istoriniai įvykiai, geografinės kelionės, įžymių žmonių gyvenimas, naujaisi mokslo laimėjimai.

Vertingiausia rinkinio dalis – senieji kalendoriai. Jų yra per 50. Seniausias rinkinio kalendorius – “Prietelius”, išspausdintas 1911 metais. Jo leidėjas – Jonas Rinkevičius, gyvenęs Seinuose, Suvalkų gubernijoje. Pratarinėje kalbama, kad kalendorius leidžiamas pirmą kartą, prašoma skaitytojų pareikšti savo pastabas ir pasiūlymus, idant gerėtų kitų kalendorių kokybė.

Dauguma senųjų kalendorių skirti žemdirbiams ir buvo leidžiami kasmet. Tai 1914 metais Tilžėje pasirodęs kalendorius “Keleivis” – nemokamas “Ūkininko patarėjo” priedas, spausdintas “Spindulio” bendrovės spaustuveje, “Lietuvių ūkiškieji kalendoriai”, kuriuos spausdino Mauderodės bendrovė Tilžėje. Įdomūs “Mūsų rytojaus”, “Ateities dienraščio” leisti kalendoriai, Žemės ūkio valdybos kalendorius “Ūkininko patarėjas”, Lietuvos ūkininkų sąjungos – “Ūkininko draugas”.

Reprezentaciniu nepriklausomos Lietuvos kalendoriumi galima vadinti "Didįjį Lietuvos metraščių-kalendorių". Mūsų rinkinyje yra du jo egzemplioriai, 1936 metais išspausdinti Kaune, "Vilties" spaustuvėje, 140 tūkstančių egzempliorių tiražu.

Šie minėti kalendoriai ėjo keletą ar keliolika metų. Tačiau aptikome ir tokių, kurių tęstinumo nustatyti nepavyko, nes kalendoriai dažnai būdavo spausdinami nepridedant metrikos. Rinkinyje yra 1936 m. "Misių kalendorius", 1943 m. "Lietuvių kalendorius". Pažymėtina, kad senieji kalendoriai, nors dažniausiai skiriami valstiečiams, pateikdavo žinių, reikalingų ir kitų profesijų žmonėms. Įdomu, kad šalia katalikų švenčių neretai pateikiamos žydų, musulmonų. Visuose kalendoriuose daug astronomijos žinių, surašyti Saulės ir Mėnulio užtemimai, daug informacijos apie atlaidus, prekymečius Lietuvos miestuose ir miesteliuose.

Šiaurės Lietuvos gyventojai naudojami ne tik lietuviškais, bet ir latviškais kalendoriais. Iš Mažeikių yra atkeliavęs latviškas 1940 metų kalendorius "Pušelnieka zobgals", išmargintas lietuviškais įrašais pieštuku. Kalendoriuje nurodoma, kad jį sudarė, kur ir kada išspausdintas, kelinti metai leidžiamas. Kalendoriuje daug patarimų žemdirbiui, pateikiama informacijos apie šventes, nemažai trumpų grožinės literatūros kūrinių, surašytos vyriausybės narių pavardės, netgi jų adresai.

Klaipėdos krašto lietuviai naudojami vokiškais kalendoriais. Vienas toks yra patekęs iš Gargždų.

Senieji kalendoriai ūkininkui buvo kaip užrašų knygutė: jie išmarginti įvairiais užrašais. Tai savotiškas valstiečio dienoraštis. Čia surašytos jo išlaidos, pajamos, grūdų ir gyvulių kainos, skolos, kada sukergti gyvuliai.

Kadangi dažnai rengiamos kalendorių parodos, pastebėta, kad jaunimas labiau domisi spalvingais užsieniniais kalendoriais. Tačiau moksleiviams kraštotyrininkams, kurie tvarko ir prižiūri šį rinkinį, labiau rūpi senieji, nes jie yra tikri gyvenimo vadovėliai, tuometinės lietuvių buities veidrodžiai.

Muziejaus rinkinyje esantys lietuviški, latviški, estiški, vokiški, prancūziški, itališki, ispaniški, angliški, suomiški, švediški, šveicariški kalendoriai išspausdinti lotyniškais rašmenimis, tačiau antraštinuose puslapiuose galima aptikti ir gotiškojo šrifto. Rusiškieji, ypač jei jie istorinio pobūdžio, kartais papuošti kirilica. Iš Izraelio atkeliavę kalendoriai yra dvikalbiai: šalia ivrito pateiktas ir rusiškas tekstas. Dauguma žydiškų kalendorių yra staliniai, turi atramėles. Su atramėlėmis yra ir staliniai kalendoriai iš Naujosios Zelandijos, Gvinėjos, Mauritanijos, Tanzanijos, Italijos. Tokių lietuviškų nebūna.

Mūsų kalendoriai neužsiguli spintų lentynose. Rinkinio tvarkytojai nuolat rengia parodas. Visi kalendoriai eksponuojami tradicinių lietuviškojo kalendoriaus švenčių metu. Tačiau retsykais rengiamos ir teminės parodos. Štai šių metų rugsėjo mėnesį, švenčiant Kuršėnuose gimusio Lietuvos kariuomenės vado St. Raštikio 100-ąsias gimimo metines, eksponavome tuos kalendorius, kuriuose minimas šio žymaus žmogaus vardas.

Parodų metu lankytojai gali ne tik susipažinti su kalendoriais, bet ir susirasti kartotekoje juos dominantį straipsnį. Taigi, be kalendorių inventorinimo, klasifikavimo, kraštotyrininkai dirba ir kitą labai svarbų darbą – sudarinėja straipsnių kartoteką. Gavę naują kalendorių, moksleiviai jį studijuoja, užpildo straipsnių korteles. Kartotekoje yra tokie skyriai:

- 1) kalendorių kilmė, Laurynas Ivinskis,
- 2) gimtasis miestas kalendoriuose,
- 3) įžymios datos ir sukaktys,
- 4) personalijos,
- 5) pasaulio šalys, jų istorija, išmybės,
- 6) menas,
- 7) rašytojai,
- 8) mokslas ir mokslininkai,
- 9) papročiai,
- 10) liaudies medicina,
- 11) liaudies meteorologija,
- 12) tautosaka,
- 13) grožinė literatūra,
- 14) religija,
- 15) įvairūs patarimai.

Būsimo muziejaus ekspozicija jau rengiama. Pirmiausia lankytojas gaus žinių apie kalendorių kilmę, Saulės ir žvaigždžių kalendorius, popiežiaus Grigaliaus nuopelnus reformuojant kalendorių. Svarbiausia vieta šiame muziejuje teks L. Ivinskio gyvenimui ir veiklai. Pažintis su kalendorių rinkiniu prasidės nuo senųjų leidinių. Jie bus eksponuojami visi. Toliau lankytojai bus supažindinami su pokario metais išspausdintais kalendoriais. Užsienietiškę eksponuosime nedaug, tik kalendorių įvairovei parodyti.

Kalendorių rinkinio ir būsimo muziejaus paskirtis – šviečiamoji. Kasdieniniai lankytojai bus mokiniai. Kalendoriai ir dabar padeda plėsti jų akiratį, įgyti pirmųjų knygotyros žinių. Su šiuo rinkiniu yra susipažinę ne tik kuršėniškiai, bet ir kitų rajono mokyklų moksleiviai, svečiai iš Šiaulių. Kilnojamosios parodos veikė Šiaulių P. Višinskio bibliotekoje, fotografijos muziejuje, Rietavo L. Ivinskio vidurinėje mokykloje.

Dabartiniai rinkinio tvarkytojai ir saugotojai – tai trečioji kraštotyrininkų karta. Jų pirmatai jau yra baigę vidurinę mokyklą, kai kurie ir aukštuosius mokslus, bet neatsisakę pomėgio dirbti kraštotyros darbą.

SIGITA LUKIENĖ

COLLECTION OF CALENDARS AT THE MUSEUM OF KURŠĖNAI
Summary

The collection of the calendars in Kuršėnai was build in the memory of L. Ivinskis who was a well-known publisher of calendars and had died in Kuršėnai. At present there are 820 items in the collection. This is the

result of the work of local enthusiasts and their helpers during 16 years. The calendars come from various countries (Russia, Israel, Latvia, Sweden, Switzerland, Finland, Great Britain, New Zeland, Mauritania, Tanzania, Italy) and cover different topics (nature, traditions, food, historical events, art, travels, etc.). Some of them are Lithuanian calendars from the first half of the twentieth century. There is a special classification created to maintain the collection.